

Hbl 7.1.82

Torsdag med THORS

Räven raskar över isen i dessa efterjulfesternas tider, och Mickel räv får också inleda det nya årets första Thorsspalt. Även nassen och kusen tas i betraktande — obs. inte beaktande!

En frågeställare har fäst sig vid några djurnamn och undrar över bakgrunden till dem. Det gäller bl.a. beteckningen mickel för räven.

Mickel räv är ett namn, känt sedan 1500-talet och också brukligt i danskan. Med full säkerhet vågar man säga att Mickel som namn på räven helt enkelt är detsamma som Mikael. Det ledsamma är att ingen såvitt jag vet kunnat förklara varför det redan under medeltiden vanliga mansnamnet Mikael valts som beteckning för räven.

(Annars är det inte ovanligt med personnamn i gamla djurbeteckningar. En sådan förtjänar nämnas, också den ett namn på räven: det ursprungliga tyska **Reineke Fuchs**, som i sin plattyska form (**Reineke Fos**) blev namn på ett epos om rävens illslughet; i svensk form kom det 1621, och författaren var en mycket omtalad nyländsk prästman, Sigfrid Aronus Forsius. **Reineke** är kortform av ett tyskt förnamn Reginhart, vilket är ursprunget till franskans vanliga beteckning för räven, **renard**.)

En annan djurbeteckning som den frågande vill ha besked om är **nasse** för ett svin. Det representerar den vanliga typ av djurnamn som bygger på djurets läte. **Nass** förekommer nämligen ställvis som återgivning av svinets smackande läte som hörs då det äter.

Det finns ju åtskilliga djurbeteckningar som bygger på lätet, är onomatopöetiska, t.ex. **vovve** (och finskans **haua**), **kisse** och en sådan beteckning som tyskans ord för "berguv" **Uhu**, vårt **uv** (och numera helt förändrat) **uggla** som

anses återgå på ett konstruerat, ljudhärmande **uwvalo**).

Den frågande vill också ha upplysningar om bakgrunden till **kuse**, som på Åland betecknar en häst. **Kuse** är ett ord med många betydelser. Det betecknar t.ex. något stort, respektingivande (herre, husbonde, t.o.m. djävulen), också någon stor sak, t.ex. en limpa, en stock osv. Med **kuse** sammanhänger förmodligen ordet **kuslig**.

Till de övriga djurnamn som frågan omfattar kommer jag nästa gång.

En annan frågeställare har fäst sig vid uttrycket **ta i beaktande**, som han sett i en tidningsspalt. Han frågar, om inte den gamla skolregeln att det bör heta **ta i betraktande** fortfarande gäller.

Det är helt riktigt att Bergröths påpekande (redan 1917) att det finlandssvenska **ta i beaktande** motsvarar det högspråkliga **ta i betraktande** fortfarande stämmer (och är aktuellt: det märker man ofta i tal). **Ta i beaktande** är nog (såsom frågeställaren tänker sig) uppkommet genom en sammanblandning (kontamination) av **beakta** och **ta i betraktande**. Bergröths påpekande från 1917 stämmer också 1982, och **ta i betraktande** måste anses som det korrekta uttrycket.

En tredje frågande har fäst sig vid de mångskiftande användningarna av ordet **damm**. I dag skall bara två komma på tal. **Damm** betyder ju å ena sidan en fördämning: dammar som byggs t.ex. i en älv, å andra sidan ett mindre vatten: i dammen syntes många sälsynta fåglar.

Det är faktiskt fråga om samma ord som fått två så olika betydelser. Dubbelbetydelsen hos **damm** fanns redan i medeltidssvenskan och har paralleller t.ex. hos ordet **dike**, som under medeltiden också kunde betyda "fördämning"; hos det motsvarande holländska ordet **dijk** är betydelsen "fördämning" levande i våra dagar.

Carl-Eric Thors

Hbl 14.1.82

Torsdag med THORS

FRÅN TAMMERFORS till Puppe kanin leder prof. Thors sina läsare i dag.

Hans intressesfär är alltså vidsträckt och de språkliga problem ni ev. grubblar på ryms säkert inom dess gränser. Skriv och framlägg dem! Brev kan sändas till professorn c/o Hbl:s redaktion, Mannerheimvägen 18, 00100 Helsingfors 10.

Dagens första fråga är besvärlig: "ett intrikat spörsmål" får sådana ofta nog heta i nutida svenska. Det anknyter till ordet **damm**, som jag skrev lite grand om förra veckan.

Är namnet **Tammerfors** dialektal svenska eller finskpåverkad svenska, lyder frågan. — Den blir begriplig, när man tänker på professor Viljo Nissiläs härledning av namnet. (Nissilä är pionjären inom den finska namnforskningen.) Han tänker sig ett fornsvenskt "damber" som utgångspunkt; detta **damber** är en regelrätt nominativform av vårt nuvarande "damm". Skillnaden **mp** i **Tampere/mm** i Tammerfors skulle bero på finskans bekanta så kallade stadiëväxling.

Tolkningen kan synas djärv: ett namn av svenskt ursprung för en — även före stadens tillkomst 1779 — viktig ort i sjösystemet i Satakunta. Det finns emellertid klara vittnesbörd i medeltida urkunder om svensk bosättning på en del håll i södra Tavastland, som ju ligger rätt nära Tammerfors. Det finns dock vissa andra svårigheter vid tolkningen ur **damber**, bl.a. den att gamla nominativformer av det slaget kan vara svåra att finna som lån i finskan.

Jag skulle, för att anknyta till frågan, bestämt hålla före att det antagna **Tammer** — av "damber" tydligt visar finsk påverkan; t-et beror inte på någon svensk dialekt. Våra dialekter gör en mycket klar skillnad mellan ursprungligt **d** och ursprungligt **t**; det är en speciell sak, när dialekterna ofta nog kan uppvisa former som **tu** och **tå** för "du" och "då". Former som **tu** och **tå** finns i äldre svenska texter, t.ex. i äldre bibelspråk. T-et i dem motsvarar det fornsvenska tonlösa **th**-ljudet, känt från vår tids engelska, t.ex. i **thing**. Emellertid fanns också ett svagare betonat uttal av "du" och "då", och i det brukades ett tonande **th**-ljud, också det välkänt i engelskan, t.ex. **this** och **that**.

Den andra frågan har anknytning till skrivierna om djurnamn förra veckan. Ytterligare ett djurnamn berördes i frågan: **puppe kanin**.

Puppe är ju ett "oegentligt" djurnamn; såvitt jag vet förekommer aldrig **puppe** ensamt som beteckning för kaninen, utan det är ett slags skämtsamt förnamn. Det har beröring med flera utomsvenska beteckningar för små djur, små ting. **Puppe** anses ursprungligen höra hemma i franskan, vars **poupée** betyder "docka", jämför tyskans **Puppe** "docka". Tydligt samma ord är engelskans **puppy**, men det betyder "hundvalp". (Också vårt **puppa** "visst stadium av en fjäril" hör till samma ordgrupp.) Vad kan då vara orsaken till att **puppe** har blivit ett smekamt förnamn på kaninen? Jag skulle tro att en liten kaninunge, som ju är helt försvarslös i en hård värld, har fått ett sådant namn.

Carl-Eric Thors